

КООРДИНАТИ ПАМ'ЯТІ У ХУДОЖНЬОМУ ПРОСТОРІ ПОСТМОДЕРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті йдеться про дискурс пам'яті у новітній гуманітарній думці із проекцією на художній образ пам'яті та історії у світовій літературі межі ХХ – ХХІ ст. Стверджується думка про те, що постмодерна свідомість зосереджує особливу увагу на дискурсі пам'яті у зв'язку з рядом дотичних до нього дискурсів, які в комплексі характеризують сучасну культурну ситуацію. До останніх належать дискурс часу та історії, дискурс «свого» та «іншого», міфу та міфізованої свідомості, симулятивних практик та містифікацій, самоідентифікації та автентичності, дискурс сакрального та ін.

Ключові слова: постмодернізм, дискурс пам'яті, міф, містифікація, автентичність, історія, «інший», сакральне.

В статье речь идет о дискурсе памяти в новейшей гуманитарной мысли с проекцией на художественные образы памяти и истории в мировой литературе рубежа ХХ – ХХІ вв. Высказывается мысль о том, что постмодернистское сознание концентрирует особое внимание на дискурсе памяти в связи с рядом касательных к нему дискурсов, которые в комплексе характеризуют современную культурную ситуацию. К таким относятся дискурс времени и истории, дискурс «своего» и «другого», мифа и мифизированного сознания, симулятивных практик и мистификаций, самоидентификации и подлинности, дискурс сакрального и др.

Ключевые слова: постмодернизм, дискурс памяти, миф, мистификация, автентичность, история, «другой», сакральное.

In the article it is about discourse of memory in the newest humanitarian idea with the projection on the image of memory and history in world literature of ХХ – ХХІ century shown. The idea of postmodern consciousness concentrates the special attention on the discourse of memory joining with other discourses that all together characterize the modern cultural situation is proved. Its belong to them the discourse of time and history, discourse «own» and «other», myth and mythology consciousness, manipulative practices and mystifications, self-identify and authenticity, discourse of the sacral etc.

Key words: postmodernism, discourse of memory, myth, mystification, authenticity, history, «other», sacral.

Гуманітарний дискурс новітнього часу потужно розвиває теми, пов'язані з проблемою ідентифікації пам'яті та її різновидів – історичної, колективної, соціальної, культурної, особистої та ін. Причини такого зацікавлення відшукуюємо у площині онтологічно-світоглядних параметрів. Коротко їх можна визначити так. Остання третина ХХ століття ознаменована якісним стрибком у цивілізаційному розвитку, який можна за силою впливу на культурний процес порівняти з винайденням письма чи книгодрукування. Насамперед, йдеться про інформаційний вибух, спровокований появою новітніх електронних засобів фіксації та збереження інформації, а отже, про створення штучної пам'яті, здатної обробляти та зберігати значно більші, ніж людський мозок, інформаційні масиви. Крім того, «антропологічна катастрофа», як позна-

чають у сучасній філософії результат усіх негативних наслідків людської діяльності у сфері суспільного розвитку, провокує виникнення та поширення концепції «кінця історії» (Ф. Фукуяма). Проте ця концепція, яка ставить під сумнів можливість подальшого розвитку світової історії – власне, можливість майбутнього, актуалізує широке коло більш оптимістичних концепцій-глуначень, серед яких, зокрема, ідея метаісторії, зорієнтованої на вічне, інваріантне, непідвладне часові та плінності.

Як зазначає С. Кримський, історія «все більш органічно пов'язує рух «уперед» із перетворенням теперішнього під кутом зору невикористаних можливостей минулого, тобто реалізує майбутнє не тільки в сьогоденні, а й у складі досвіду минулого, що входить у нього. Минуле ... набуває гідності «вічно теперішнього» і не відділяється відчутним

інтервалом від сьогодні» [4, с. 82]. Як наслідок – минуле в його «інваріантних» проявах стає все актуальнішим, а отже, виникає більш прискіплива увага до механізмів його запам'ятовування та пригадування, причому ця увага характеризується не тільки (і не стільки) вузько науковим, скільки загальнокультурним та світоглядним контекстом.

Художня література в цьому сенсі – один із найпотужніших смислотворчих дискурсів. Сучасні письменники особливо прискіпливо вдивляються в минуле, а механізми пам'яті стають одним із найважливіших об'єктів зображення у їхніх творах.

Феномен пам'яті у філософсько-культурологічному аспекті ставав об'єктом досліджень П. Рікера, М. Фуко, М. Галбакса, П. Коннертона, Ю. Лотмана та ін. Особливості репрезентації, функції та механізми відтворення пам'яті в художньому творі вивчали Ю. Павленко, Л. Сазонова, Т. Тернова, А. Житеньов та ін.

Мета статті – відчитати основні контексти, у суголосі з якими перебуває репрезентована в художньому творі пам'ять, визначивши тим самим аксіологічний та естетичний статус її феномена в сучасному художньому мисленні. Оскільки говоримо про координати пам'яті, то маємо зосередити увагу на їх місці (лат. – locus) у художньому просторі – самої пам'яті та її контекстів.

Локус 1. Час. Його зв'язок із феноменом пам'яті очевидний та закономірний. В одному зі своїх інтерв'ю відомий французький філософ Поль Рікер пояснював це так: «... оповідання, розповідь дозволяють встановити зв'язок з досвідом часу, оскільки розповідь розгортається в часі й оповідає про події, які відбуваються в часі, про персонажів, що живуть в часі. У співвідношенні часу й розповіді присутня ще одна ланка – пам'ять. З одного боку, пам'ять – це хранителька часу: ми впевнені в тому, що щось відбулося до того, як ми про це розповідаємо, саме тому, що ми про це згадуємо. З іншого боку, пам'ять потребує мови як засобу виразу в оповіданні. Отже, пам'ять виконує функцію свідчення про події, що відбулися в часі, а розповідь дозволяє структурувати пам'ять» [8, с. 7]. У постмодерному тексті спостерігаємо підхід до часу не лише як до художньої категорії, а – ширше – як до універсальної форми людського буття та пізнання, умови сприйняття дійсності. Час перетворюється на один із найчастіше артикульованих художніх образів та важливий елемент ідейно-змістової структури художнього тексту. У цьому контексті творчі рефлексії особливо промовисто свідчать про дезорієнтованість та нестабільність життєвого світу особистості в умовах «швидкого часу» (закономірного наслідку цивілізаційних процесів межі ХХ – ХХІ століть). Невеликий роман М. Кундери «Неспішність» (письменник порівнює сучасну людину, що живе в світі надшвидкостей, з «неквапливістю» життя, описаного в новелі Вівана Денона, французького автора ХVIII століття), казка для дорослих Міхаєля Енде «Момо», оповідання норвезького письменника Тора Оге Брінгсверда «Людина, яка збрала 1 вересня 1973 року» – ці та

подібні твори означають проблему швидкості, інформаційного переситу, вічного невстигання сучасної людини і натомість неможливості жити в повільному часі. Пам'ять у цих та подібних творах – це механізм пошуку цілісного та гармонійного часопростору, який номінується як сакральний.

Локус 2. Історія. Постмодерна доба перебуває у складних та неоднозначних стосунках з осмисленням історичного минулого. Французький дослідник Ф. Досс зауважує: «... настає час фрагментованої історії: історії заступають місце Історії. Історик більше не націлений на тотальну реальність, а має на увазі лише цілісність історії свого об'єкта вивчення. Єдиний час вибухає мірадами гетерогенних темпоральностей» [10, с. 282]. Інтерпретація історії (насамперед, у контексті проблеми історичної пам'яті) – це «загальне місце» сучасного літературного процесу, яке проявляє себе або у сприйнятті історії як «ретроспективної бажаності», або у відмові від пошуку не тільки історичної правди, але й телеології історичного процесу в цілому. Це пов'язано з установкою на релятивність та множинність істин. Події минулого можуть бути змінені. Історія піддається переписуванню або сприймається як така, що її не можна вважати абсолютно істинною. Прикладів подібних творів надто багато – починаючи від окремих новел Х. Л. Борхеса, романів У. Еко, Д. Томаса («Білий готель») і – до масової літератури на кшталт Дена Брауна.

Локус 3. «Інший». Розмаїття осмислення історії – результат не тільки примхливої вибіркості історичної та культурної пам'яті нації чи суспільства. Тут, вочевидь, задіяні глибші механізми, які перебувають в аксіологічній та ментальній сферах: національна та етнічна пам'ять – атрибут колективної свідомості, який великою мірою екстрапольований в майбутнє, інтенціональний за своєю природою. Тобто рецепція історичного минулого народу великою мірою пов'язана з його самоусвідомленням у теперішньому та майбутньому, а отже, небажані акценти можуть бути усунуті з історичної пам'яті або проінтерпретовані відповідно до системи його сучасних цінностей. Подібні процеси ведуть і до герметичності, ізолюваності національних дискурсів. Проте вони також викликають системний спротив та каталізують увагу суб'єктів культурного простору до імагологічних та етнопоетичних студій. Увага до «чужого» як «іншого» – це не просто мода межі тисячоліть, це пошуки «чужої пам'яті», «чужої мудрості», «чужого сакрального простору», здатних розширити культурну свідомість і все-таки (попри проголошення постмодерної релятивності) наблизити суб'єкта до розуміння істини.

Художній текст постмодерної епохи репрезентує особливу зацікавленість «іншим» у всіх його проявах (ці питання ґрунтовно досліджує літературна етноімагологія [1, с. 349-384]). Та частіше об'єктом зображення є комунікативний розрив, прірва між «своїм» і «чужим», химерне плетиво різноглуначень і суперечностей, викликаних різ-

ною рецепцією події, ситуації, явища. Класичним зразком такого тексту є знаменитий «Хозарський словник» М. Павича, в якому «хозарська полеміка» репрезентована трьома різними дискурсами – християнським (у Червоній книзі), ісламським (у Зеленій) та єврейським (у Жовтій). Проте ні жоден із них, ані всі вони разом у своїй інтерактивній співзвучності не гарантують досягнення мети наукового пошуку. Питання про те, хто такі хозари та яка доля цього народу, залишається відкритим. Історична пам'ять терпить фіаско.

Локус 4. Міф. Співіснування суперечливих дискурсів минулого є наслідком функціонування в інформаційному просторі різних локальних міфологій, які перебувають у стані конкуренції чи конфлікту. У свою чергу, вони об'єктивуються в міфологізованій свідомості. Міф як первинна форма осмислення світу, окрім впливу на соціалізацію людини, формує її емоційно-ціннісні уявлення, причому робить це як у чуттєво-синкретичній, дорефлективній, так і у вербальній, рефлексивній формі. Так чи інакше, але міф, як переконливо довів О. Лосєв, – це «справжня і максимально конкретна реальність», «справжнє життя, з усіма його сподіваннями і страхами, з очікуваннями і відчаєм, з усією його реальною повсякденністю» [6]. Перебуваючи в силовому полі міфу, особистість чи соціум повністю підпорядковуються системі його цінностей і внаслідок цього творять не лише своє теперішнє чи майбутнє, але й минуле. Тобто у свідомості співіснують просто «минуле» і наша пам'ять про нього, «актуальне» минуле, «історія» як «минуле» і «реалії та міфи» цієї історії.

Механізм творення міфологізованого минулого має вторинну природу по відношенню до природи пам'яті, оскільки остання, щоб стати елементом міфопростору, зміщує акценти правдивого минулого, дозволяє носієві міфу інтерпретувати його в контексті сучасності, вибудовувати в іншій послідовності, комбінувати його події на власний розсуд. Міф, який перебуває у площині суб'єктивної впевненості та бездоказовості, формує довіру чи недовіру до певного історичного наративу, «розміщуючи» його у свій контекст і свою систему цінностей. Тому міфологізована пам'ять вибіркова.

У літературі постмодернізму будь-які міфи стають об'єктами пародіювання, яке, у свою чергу, є різновидом актуалізації улюбленого постмодерністського прийому – інтертекстуальності. Постмодерна пародія розвінчує міфи попередніх культурних епох. Це загальне місце багатьох художніх творів раннього постмодернізму. Варто пригадати принаймні такі течії, як поп-арт чи соц-арт (наприклад, твори Дм. Прігова, Т. Кібірова та под.), що виникли як пародія на офіційне мистецтво та образи сучасної масової культури в цілому. Використовуючи та переробляючи одіозні кліше, символи та образи пародійованого (наприклад, соціалістичного, як у соц-арті) мистецтва, такі тексти в епатажній формі, намагалися розкріпачити читача від ідеологічних чи масовокультурних стереотипів і

тим самим звільнити його пам'ять від міфологізованих нашарувань.

Локус 5. Симулякри. Проте постмодерна естетика не лише руйнує міфи попередніх епох, але творить власний міф, який, як і кожен інший, має тоталітарні ознаки. Йдеться про те, що деконструкція та симулятивні практики стають настільки глобальними, що за ними губляться залишки здорового глузду, які базуються на основі раціонального мислення. Граючись із метафорами й симулякрами без крайньої потреби, постмодерністи часто знімають із себе відповідальність за можливу хибність інтерпретації. Як зауважив І. Герасимов, «... що можна довести, протиставляючи дотепній схемі Фуко якісь історичні «факти», які невідомо хто і невідомо ще з якою метою «нав'язав» суспільству, прикриваючись авторитетом науки?» [2]. Дійсно, постмодерний світогляд тиражує симулякри – правдоподібні подоби, які не просто симулюють удаване, віртуальне, а множать його до безкінечності. Серед засилля підробок категорія істинного/неістинного просто розмивається, втрачає сенс. Усе у світі перетворюється на гру, а сам світ – на світ симулякрів. Місця для пам'яті в ньому нема і бути не може, адже спогад – така сама фікція, як і всі інші підробки. Цей феномен досить точно продемонстрував режисер Алекс Пройас у фантастичному фільмі «Dark city» (1998), де зображується експеримент над свідомістю мешканців міста, суть якого полягає в постійній заміні їхньої пам'яті на пам'ять інших людей. Внаслідок цього герої перестають усвідомлювати, де їхні спогади, де чужі, що істинне, а що – лише привита їм фікція. Фантастичний трилер у кафкіанському дусі є гротескною ілюстрацією наповненого симулятивними образами сучасного інформаційного та культурного простору. Так чи інакше, але художня література в контексті означеної проблеми опиняється одночасно в ситуації і злочинця, і адвоката постраждалого: вона продукує симулякри, але й актуалізує проблему їх тотального впливу на сучасну свідомість. Варто пригадати хоча б «99 франків» Ф. Бегбедера чи «Generation П» В. Пелевіна. В українській літературі особливо гостро ця тема звучить у поетичній та прозовій творчості О. Забужко («Я, Мілена», «Дорогою до пекла», «Вступ до естетики пози (Чернетка трактату)» та под.).

Локус 6. Містифікація. Оскільки симулякри всюдисущі, і вже не розібрати, де межа між ними і не-ними, то відсутність певності, визначеності закономірно стає принципом, який фіксує, що так влаштований світ: у ньому все «начебто», все нестійке, непевне, невизначене, усе ніби всерйоз, а ніби – розіграш, усе може бути реальністю, а може – містифікацією.

Традиційно під містифікацією розуміють спробу введення читачів або публіки в оману, видавання нереального явища чи факту за дійсність. Без сумніву, містифікація має симулятивну природу. Проте статус сучасних містифікацій в очах громадськості не сприймається як гостро одіозний. Це

швидше вже звичні постмодерні ігри з реальною і віртуальною дійсністю. Містифікація стає улюбленим літературним прийомом і об'єктом зображення в постмодерністському тексті. Яскравим прикладом такого прийому є опис багаторазового «передавання» псевдорукопису твору (оригіналу чи перекладу) з рук у руки, аж доки від не буде опублікований. Цей прийом використовував уже згадуваний М. Павич, це також один із улюблених прийомів У. Еко та А. Бітова. Містифікація – ключ до розуміння творів Т. Пінчона. Не випадково майже всі дослідники творчості письменника заявляють про неможливість однозначно інтерпретувати його тексти. На прийомі містифікації будують свої твори П. Акройд, Б. Віан, Б. Вербер, М. Харитонов, Р. Кац (автор «Історії радянської фантастики» – книги, яка складалася з біографій вигаданих письменників та описів їх ніколи не написаних книг; щось подібне згодом зробить той-таки М. Павич, створивши роман-містифікацію «Паперовий театр» – антологію сучасного світового оповідання). Українець Ю. Андрухович пішов ще далі: герой його «Перверзії» Станіслав Перфецький після виходу журнальної версії роману в «Сучасності» 1996 року мав здатність з'являтися у тому ж таки журналі, але за межами романної дійсності – наприклад, як адресат відкритого листа Ю. Коха. Отже, як зауважує один із героїв П. Акройда: «Яке значення має різниця між вигадкою та реальністю, якщо слова одні й ті ж?». Подібні прийоми – це невинна і дотепна інтелектуальна гра постмодерної свідомості, але водночас (хто має вуха, нехай почує!) – це і засіб зображення сучасного стану суспільства, де завдяки засобам масової комунікації з маніпулятивною метою в інформаційний простір потрапляє величезна кількість замаскованого обману, що призводить до дезорієнтації сучасної людини.

Локус 7. Самоідентифікація. Містифікуючи і сучасне, і минуле, ми тим самим дискримінуємо власну пам'ять і все далі відходимо від того, що ми є насправді. Це відчуття настирливо опановує сучасну свідомість, яка, шукаючи вихід із ситуації, означеної як «криза ідентичності», повертається до тих форм пам'яті, які не зафіксовані в історичних чи історикоподібних наративах. Адже, згадуючи, ми згадуємо насамперед себе, бо «пам'ять – це пам'ять про минуле, а минуле – це минуле моїх вражень; у цьому сенсі минуле є моє минуле» [8, с. 136-137].

Оскільки «я» індивіда сформоване його минулим, то забування останнього ускладнює розуміння власної ідентичності. Втрата ж ідентичності рівнозначна самознищенню. Тому пам'ять – важливий елемент самоідентифікації, без якої людина відчувається розгубленою, дезорієнтованою. Самоідентифікацію варто сприймати і як форму історичної свідомості, оскільки суб'єкт мислення завжди отожднює себе з тією чи іншою спільнотою – родом, етносом, нацією, релігійною конфесією, державою, цивілізацією. Останні, у свою чергу, формують ідеали та культурну традицію. Як зазначає

І. Іонов, «вибираючи колективну ідентифікацію, індивід вирішує найважливіші екзистенційні проблеми» [3, с. 169]. Це дає йому можливість забути про власну кінецьність, вивільнити життєвий і творчий потенціал, знайти сили наповнити своє існування сенсом. Оскільки ж великі нарративи-репрезентанти спільнот в очах суб'єкта свідомості втрачають автентичність (інформаційна епоха, «швидкий час» та постмодерна культура, як уже зазначалося, не дають надійних підстав для цілісної та стабільної самоідентифікації індивіда, бо містять надто багато симулятивних та віртуальних образів), то він звертається до малих нарративів. Рід, етнос, мала батьківщина – теми, які сьогодні опинилися під пильною увагою як дослідників, так і письменників. Особливо гостро відчують це представники націй, які внаслідок певних історичних обставин досі змушені доводити власне право на існування. До них можна зарахувати й українську, а отже, тема родової, етнічної, національної пам'яті – один із ключових мотивів сучасної української літератури. Свого часу це питання ставало об'єктом нашого дослідження [5], тому обмежимося коротким переліком імен авторів, у творчості яких, на нашу думку, цей мотив є визначальним. Це есеїстика Ю. Андруховича та О. Забужко (новий роман якої «Музей покинутих секретів» ще чекає на свого дослідника саме під аналізованим нами кутом зору), романи Є. Пашковського, М. Матіос, М. Закусила та ін.

Локус 8. Автентичність. Пригадуючи власне минуле крізь призму минулого свого роду та етносу, автори та їхні герої часто опиняються перед проблемою соціальної амнезії. Забування – регулятор балансу обсягу соціальної пам'яті у суспільній свідомості. Проте у великих масштабах це явище загрожує перериванням зв'язку між минулим і сьогоденням, а отже, – втратою автентичності. Бо якщо в соціальному просторі є надмір інформації (що симптоматично для сучасної епохи) або цей простір внаслідок тоталітарних обмежень «вкорочує» суспільну пам'ять, знищуючи її носіїв (яскравий приклад – радянська система), то ця пам'ять приречена на витіснення. Втрата автентичності завжди супроводжується екзистенційним пошуком. У свою чергу, екзистенційний пошук – це процес віднайдення відповідей на найважливіші для людини питання, і ті з них, на які вона може отримати відповідь, мають своїм джерелом індивідуальну пам'ять. Саме остання дозволяє суб'єктові «зустрітися з собою минулим», осмислити досвід власного життя, визначити найважливіше, відділити вартісне від другорядного і – найважливіше – залишатися вірним самому собі. У світі, переповненому симулятивними образами та процесами, по-справжньому цінними стають чутливість людини до самої себе, здатність слухати себе. Щось подібне свого часу переживала людина межі XIX – XX століть. Парадокс, але так виражався її протест проти раціоналістичного типу свідомості, який (протест) призвів до появи модерністської естетики. Врешті, образ модерної ідентичності столітньої

давності та ідентичності в уявленні наших сучасників, без сумніву, суттєво відрізняються. Найважливіша відмінність, вочевидь, полягає в мірі ідеологічності та суб'єктивізму, які в модерній культурі часто мали «агресивний» характер. Навчений досвідом постмодернізму (який у всьому сумнівається, який з пересторогою ставиться до будь-яких абсолютних ідей), сучасний дезорієнтований автор тихо і ненав'язливо – шукає, а не стверджує, що «знає істину». Через забуття і пригадування, часто через спробу реконструювати призабуті моменти, подеколи граючись (бо ж постмодерніст!) він, за великим рахунком, творить текст власного життя. Яскравий приклад такого автора – вже згадуваний Ю. Андрухович. Почавши у 1980-х рр. літературну діяльність в контексті «бурлескно-балаганної» поетичної традиції, у першій половині 1990-х рр. він написав ряд романів у душі постмодерного стилістичного канону. Та 2000-і рр. привнесли нову складову у творчість письменника: його роман «Тасмания» (2007) – це спроба зафіксувати в пам'яті особисте минуле, яке, коли цього не зробити, просто «перестане існувати». Цей мотив нав'язливо проглядає і через тексти есеїв письменника, виливаючись у тезу, що звучить у «Центрально-східній ревізії»: «Формула людського це пам'ять плюс надія».

Локус 9. Місце. Пам'ять про минуле – це завжди пам'ять місця. Цю тезу свого часу озвучив і переконливо довів П. Нора, протиставивши поняття пам'яті та історії. Дослідник писав: «Історія – це завжди проблематична і неповна реконструкція того, чого більше немає. Пам'ять – це завжди актуальний феномен, пережитий зв'язок з вічним тепер. [...] Пам'ять вміщує спогад у священне, історія його звідти виганяє, роблячи його прозаїчним. [...] ...Історія належить усім і нікому, що робить її універсальною. Пам'ять закорінена в конкретному, у просторі, жесті, образі та об'єкті. Історія не прикріплена ні до чого, крім часової тривалості, еволюції і відносин між речами. Пам'ять – це абсолют, а історія знає тільки відносно» [7, с. 20]. Саме завдяки конкретним просторовим координатам «пам'ять кристалізується і знаходить свій прихисток» [7, с. 17]. Наповнений речами простір пам'ять фіксує завдяки органам чуттів та емоцій, викликаних цими речами, тому запам'ятовуване не уможлядне, а емоційно нюансоване, насичене аудіовізуальними та іншими перцептивними деталями.

У сучасному художньому просторі минуле тісно пов'язане зі спогадами про місце. Це, насампе-

ред, виражається у зверненні до теми малої вітчизни. У цьому зв'язку можна пригадати твори Г. Грасса («Цибулина пам'яті»), М. Паньоля («Спогади дитинства»), А. Конде («Ноа та її пам'ять»), С. Хвіна («Ганнеман»), А. Стасюка («Галицькі оповідання»), П. Хюлле («Вайзер Давідек») та ін. В останньому з названих творів наполегливо звучить і тема хаотичної вибіркості пам'яті, через яку складно витворити більш чи менш цілісну картину минулого. В українській літературі ця тема звучить у творчості Л. Голоти («Епізодична пам'ять»), С. Майданської («Провідна неділя»), Л. Кононовича («Повернення») та ін.

Локус 10. Сакральне. Пам'ять характеризує людину як індивіда, суб'єкта діяльності, особистість. Вона – вторинний продукт психіки, що «відображає відображення», репрезентує «невидиме». У той момент, коли психічний процес перетворюється в пам'ять, він «стає внутрішньою опорою для подальшого розвитку...», а «елементом пам'яті стає все, що віддаляється від речової визначеності психіки і переходить «у сферу духовного як такого» [9, с. 10]. У моменти пригадування розмивається межа між згадуваним і (часто спрофанованим) теперішнім, причому минуле сприймається не як замкнений символ чи пізнавальний знак. Пам'ять активна: вона керує часом, може заміщати теперішнє минулим, примушує постійно оглядатися на нього. Людиною керує непереможна потреба сакрального. І саме таким простором стає пам'ять. Сакральний простір минулого – це те, що по-справжньому інтимне і водночас сентиментальне, це те, що не піддається цинічній постмодерністській деструкції і не перебуває у профанному «тут і тепер». Це не є простір мрії чи надії, але це духовне ядро, яке формує етику та естетику почуттів і вчинків. Міцне ядро – сильна людина.

Таким чином, постмодерна свідомість, досхоchu «награвшись» в ігри з віртуальними просторами, відчитавши усі можливі коди історії, пройшовши крізь чистилище деміфологізації, деперсоналізації та дезорієнтації (аж до деструкції) у пошуку стабільності приходять до осмислення неминущого. Цим неминущим стає сакральний простір пам'яті. Факт звернення сучасних письменників до цієї теми означає нові тенденції у світовому літературному процесі, окреслені не притаманними постмодерній естетиці аксіологічними домінантами. Так у середовищі вже традиційного типу культури зароджується нове за змістом літературне явище.

ЛІТЕРАТУРА

1. Будний В. Порівняльне літературознавство / В. Будний, М. Ільницький. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 349–384.
2. Герасимов И. »Прогулки фрееров», или Как я публиковал Борхеса [Електронний ресурс] / И. Герасимов. – Режим доступу : <http://magazines.russ.ru/nz/1999/2/geras.html>.
3. Ионов И. Н. Цивилизационная самоидентификация как форма исторического сознания / И. Н. Ионов // Искусство и цивилизационная идентичность / [отв. ред. Н.А. Хренов]. – М. : Наука, 2007. – С. 169–187.
4. Кримський С. Ранкові роздуми : [зб. ст.]. – К. : Майстерня Білецьких, 2009. – 120 с.

5. Лавринович Л. Б. Дискурс пам'яті в сучасній українській прозі: основні ідейно-тематичні тенденції / Л. Б. Лавринович // Філологічні студії. – Луцьк, 2008. – № 1–2. – С. 100–106.
6. Лосев А.Ф. Диалектика мифа [Електронний ресурс] / А. Ф. Лосев. – Режим доступу : http://www.philosophy.ru/library/losef/dial_myth.html.
7. Нора П. Проблематика мест памяти // Франция-память / П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пуимеж, М. Винок. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1999. – С. 17–50.
8. Рикер П. Память, история, забвение / Поль Рикер ; [пер. с франц.]. – М. : Издательство гуманитарной литературы, 2004. – 728 с. – (Французская философия XX века).
9. Черемошкіна Л. В. Психология памяти : [учебное пособие для студентов высших учебных заведений] / Л. В. Черемошкіна. – М. : Изд. Центр «Академия», 2002. – 368 с.
10. Dosse F. L'Ecole des Annales : histoire d'une conquête (1990) / F. Dosse // L'histoire aujourd'hui. – Auxerre : Sciences humaines, 1999. – P. 267–294.

© Лавринович Л. Б., 2010

Стаття надійшла до редколегії 05.05.10 р.